

Felsefenin Şehir/Devlet Arzusu: Platonopolis ve el-Medînetü'l-Fâzıla Üzerinden Bir Karşılaştırma

Philosophy's Desire for The City/State: A Comparison Between Platonopolis and al-Madinah al-Fadilah

ÖMER CERAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Received: 30.03.2023 | Accepted: 09.03.2024

Abstract: Some philosophers have designed perfect models of the city and the state. The aim of these philosophers' contemplations is the happiness of individuals and society. They considered that these models would serve this aim. This thought is based on that man has to live in a society. As a result of this, moral and political philosophies emerged. These models which are designed by philosophers also highlight the ideal philosophical environment. Some of them were assessed as utopia and criticized on its implementation. In this study we will compare the ideas of two philosophers who designed a model of the city and the state. The first of them is Plotinos. He mostly lived in Egypt and Rome in the 3rd century. He advised that the emperor should build the city of Platonopolis. The emperor had promised to build this city but it never happened. The other is al-Farabi who lived in the 9th and 10th centuries in the Middle East. He named his ideal city 'el-Medînetü'l-Fâzıla' He compared the city /state to the universe. Namely beings are ruled by God. The city must also be ruled by a divine king who makes rules. He tried to show how it will turn out to be an ideal thinking environment for philosophy. In this study we will try to show the different and the similar aspects of two philosophers about their ideal cities models.

Keywords: New Platonism, İslamic philosophy, political philosophy, Plotinos, al-Farabi, Platonopolis, el-Medînetü'l-Fâzıla.

Giriş

Amacı bireysel ve toplumsal anlamda mutluluğa ulaşılacak zemini tespit etmek olan birçok filozof, düşüncelerinden dolayı eleştirilmiş ve toplum tarafından düşünsel bir yalnızlığa itilmişlerdir. Bazı filozoflar mutluluğun temin edileceğini düşündükleri ortamı kendilerine özgü olarak özelde şehir, genelde devlet tasarısı şeklinde eserlerinde işlemişlerdir. Reel hayatta uygulanabilirliği sürekli tartışılan ve bazı yazarlarca ütopya olarak değerlendirilen bu toplum düzeni filozofun, hayal gücünü daha mutlu bir toplum için okurunun takdirine sunmaktadır.

İnsanın doğal olarak toplumsal bir varlık olduğu tezini savunan filozoflar en yetkin anlamda mutluluğu toplumsal yaşam içinde mümkün görmüşlerdir. Bunu Aristoteles'in (ö. MÖ 322) "Polisten ayrı yaşayan bir varlık ya hayvandır ya da tanrı." ifadesinde açık bir şekilde görmek mümkündür (Aristotle, 1944: 10). İnsanın kendi başına yetmezliği ve birçok konuda yardımlaşmaya ihtiyaç duyduğu görüşüne dayanan bu teori mutluluğun, somutlaştırılarak organize olmuş toplumlar şeklinde şehirde ve/veya devlette imkân dairesine girdiği yönünde yorumlanmıştır. Bir'i anlamlı ve değerli kılan ikinci ve ikinciler olmak itibarıyla Saruhan'ın ifadesiyle şehir, manayı kuşatma gayesi ve kaygısı olan insana bir gelecek vadetmektedir (Saruhan, 2023: 252). Bu politik zemin üzerinde filozoflar aynı zamanda ahlak düşüncelerini geliştirmişlerdir. Bir birey olan insanın kendini anlamlandırabilmek için diğer kişiye ihtiyaç duyduğu toplumsal yaşam iyi ve iyilik kavramlarına da bir anlam yükleyebilmek için gerekli görüşmüştür.

Düşünce tarihinde ideal bir siyasal sistem tasarlayan ilk filozof bizim bu çalışmada ele alacağımız Plotinus (ö. 270) ve el-Fârâbî'yi (ö. 950) de önemli ölçüde etkilemiş olan Platon'dur (ö. MÖ 347).¹ O, devleti bir insana benzettiği sisteminde toplumu yönetenler, koruyucular ve besleyiciler olmak üzere üçe ayırmıştır. Bu sınıflardan her biri insan bedeninde düşünme, gazap/öfke ve şehvet/arzu güçlerine karşılık gelmektedir. O, adalete özellikle vurgu yaptığı devletinde yönetim işinin gerçek filozoflarda olması gerektiğini ileri sürmektedir. Tıpkı idealara bakarak evreni yaratan Demiurgos gibi ideal devlette aklı temsil eden filozof krallar hakikati seven, geçmiş

¹ Eseri elimizde bulunan filozoflar içinde böyle bir sistem tasarlayan ilk filozof Platon'dur. İlgili eseri günümüze ulaşmamış başka düşünürlerin de eserlerinden düşünce tarihi kitaplarında bahsedilmektedir. Örneğin Pisagor'a atfedilen 'Devlet' adlı bir kitaptan bahsedilmektedir. (Laertius, MCMLIX: 2/324)

ve gelecek anlamında bütünü gören, formlar ve idealar âleminin temaşa edicileridir.

Laertius'un (ö. 240) verdiği bilgiye göre Platon, tasarladığı bu siyasal sistemin bir şehirde hayata geçirilebilmesi için kendisine yer tahsis etmesi hususunda Dionysius'dan² (ö. MÖ 367) söz almışsa da Dionysius bazı siyasi nedenlerden dolayı bu sözünü tutmamıştır. Platon ondan bu yer ile beraber buraya yerleştirilmek üzere göçmenler de talep etmiş idi (Laertius, MCMLIX: 1/296). Bu tasarının sadece bir şehir için geçerli olduğu ve bir devlet yönetimi için bunun dikkate alınmadığını ileri süren araştırmacılar olmuştur (Flew, 1968: 9). Bu yorum bazı açılardan anlaşılabilir. Şöyle ki Platon'un bu konuyla ilgili yazdığı ilk kitap 'Devlet' adlı eserdir. O burada tanımladığı Kallipolis (güzel şehir) adlı şehirde güvenlik ve adalet gibi bazı gerekçelerle toplumda kadın ve çocukların bütün topluma mal edilmesi ve devlet tarafından eğitilmeleri gibi birtakım düşünceleri ileri sürmekteydi. Fakat o daha sonra yazdığı 'Yasalar'da bu ve diğer bazı düşüncelerinden vazgeçmiştir. Dolayısıyla kendisinin de en iyi eserlerinden biri olarak tanımladığı 'Yasalar', Flew'in belirttiği üzere Platon'un öğrencileri tarafından da onun siyasi düşünceleri için temel metin olarak değerlendirilmiştir (Flew, 1968: 11).

'Yasalar'ın merkeze aldığı kavramlardan biri adalettir. Burada Platon Kadim Grekçede yasa kelimesini karşılayan *nomosun* anlamları üzerinden bir değerlendirme yapar. Buna göre *nomosun* anlamlarından biri ezgidir (Platon, 2012: 275). Ezgi bünyesinde bir ahenk barındırması itibarıyla toplum hayatı için yasanın bir düzen kaynağı olacağı belirtilerek adaletin böyle bir ahenge karşılık geldiğine işaret edilmektedir.

Platon'un Kallipolis'i kurması için Dionysius'un ona vermeyi vaat ettiği şehir Sirakuza idi. Sicilya adasında bulunan Sirakuza Antik Yunanistan'ın Korint³ şehrinden gelenler tarafından bir koloni olarak kurulmuştur. Daha sonra Arşimet'in (ö. MÖ 212) de yaşadığı bu şehir antik çağın en önemli askeri ve politik merkezlerinden biri idi. Kendisi de Atinalı bir aristokrat olan Platon'un bu şehre ilgisinin sebeplerinden biri de şehrin, kuruluşundan itibaren bir Yunan şehri olarak tanımlanmasından ileri geliyor olmalıdır.

Böyle bir teşebbüs için Platon'a esin kaynağı olarak Pisagor'un (ö. MÖ 495), okulunu kurmuş olduğu Güney İtalya'daki Kroton şehrinin ön plana

² Dionysius, Sicilya'da bulunan Syracuse (Sirakuza) şehrinin tiranı idi. Burada Kartacalılarla yaptığı savaşlar ona ün kazandırmış, bu savaşlardan birinde ölmüş idi.

³ Korint, antik Atina'nın 78 km güneybatısında bulunmaktadır.

çıkması olabileceği ileri sürülebilir. Zira doktorları ile antik çağda ün yapmış olan bu şehrin bin kişilik yöneticiler sınıfına Pisagor'un öğrencileri hâkim olduktan sonra bunların çıkardıkları kanunlarla şehir uzun bir süre refahın ve huzurun yaşadığı bir şehir olarak anılmıştır (Laetius, MCMLIX: 2/343).

Plotinus'un hayatı hakkında birinci elden bilgileri onun öğrencisi Porphyry'nin (ö. 301) 'Life of Plotinus'⁴ adlı eserinden edinmekteyiz. İlgili kaynaklardan bir diğeri Eunapius'un (ö. V. yy) 'Lives of Philosophers and Sophists'⁵ adlı eseridir.

Plotinus 209 yılında İslenderiye'de doğdu. Burada Yeni Platoncu felsefi gelenekten ve özellikle Ammonius Sakkas'tan (ö. 242) etkilenmiştir. 39 yaşında iken İmparator Gordianus'un (ö. 244) Persler'e karşı yaptığı sefere katılmış fakat sefer başarısızlıkla sonuçlanınca Antakya'ya sığınmak zorunda kalmıştır. 40 yaşında Roma'ya gelmiş ve burada kendisini yöneticiler ve halk nezdinde üne kavuşturacak bir okul açmıştır. Plotinus, İmparator Claudius II Gothicus (ö. 270) döneminde Roma'da 66 yaşında ölmüştür.⁶

Plotinus'un ontolojik sisteminde varlık hiyerarşisinin başında Bir bulunur. Bir, varlık olmayıp bütün varlığın kendisinden çıktığı ilkedir. Bir'in kendisini düşünmesinden Nous ortaya çıkmaktadır. Nous'un kendini düşünmesinden de Ruh ortaya çıkmıştır ki bunlar 'üç hipostas' olarak adlandırılır. Bundan sonra cisimsel varlıklar ortaya çıkmış olup bunlar hiyerarşide Bir'den uzak oldukları ölçüde değersizdir ve ruhun asıl amacı olan Bir'e ulaşmak için kurtulunması/aşılması gereken varlıklardır. Dolayısıyla Plotinus bedenini bir utanç kaynağı olarak görmektedir. Onun sistemi bundan dolayı mistik bir sistem olarak değerlendirilmiştir.

⁴ Porphyry'nin bu eserinin Latince ismi 'La Vie de Plotin' olup Enneadlar'ın baş tarafına eklenmiştir. Bak. "Porphyry's Life of Plotinus", *The Enneads* içinde, trans. to English: Stephen MacKenna, (London: Faber and Faber Limited), 1-21

⁵ 347 yılında Sardes'te doğan Eunapius Yunanlı bir tarihçi ve sofist idi. 'Lives of Philosopher and Sophists' adlı eserinin orijinal adı 'Βίοι Φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν' (Latincesi 'Vitae Sophistarum') şeklindedir. Burada 23 tane filozof ve sofistin hayatı hakkında bilgiler vermektedir. (*Philostratus: Lives of the Sophists. Eunapius: Lives of the Philosophers*, trans. to English: Wilmer C. Wright, Harward University Press, 1921),

İngilizce çeviri için web adresi: https://www.tertullian.org/fathers/eunapius_02_text.htm

⁶ Plotinus, "Porphyry's Life of Plotinus", *The Enneads* içinde, 2

el-Fârâbî, 870 yılında asker bir babanın oğlu olarak Vesiç⁷'de doğmuştur. Çok yönlü bir düşünür olarak İslam düşünce tarihinde öne çıkmış özellikle mantık alanında yaptığı çalışmalarla (İslam dünyasında birinci öğretmen olarak kabul edilen Aristoteles'ten sonra) 'ikinci öğretmen' olarak anılmıştır. el-Fârâbî, İslam felsefesinde Meşşai olarak bilinen geleneğin başlatıcısı kabul edilir. O, özellikle Plotinus'un düşüncelerinden hareketle sudur nazariyesini geliştirenlerden biridir.

Onun düşünce tarihi açısından diğer bir önemi kaleme aldığı son eser olan 'el-Medinetü'l-Fâzıla'dan ileri gelmektedir. Felsefi sisteminin de bir özeti sayılabilecek bu eser onun siyaset felsefesinin ana karakterini tespit etmemize imkân veren bir ideal şehir/devlet tasarısı özelliğini taşır.

Bizim bu çalışmada odaklanacağımız husus Plotinus'un Platon'un 'Yasalar' kitabı esas alınarak kurmayı tasarladığı Platonopolis şehri ile el-Fârâbî'nin 'el-Medinetü'l-Fâzıla'sını gerek bunların etkilendikleri düşünceler gerekse de etkileri çerçevesinde değerlendirilmesinden ibarettir.

1. Bir Filozoflar Şehri Tasavvuru Olarak Platonopolis

Plotinus Roma'ya geldiğinde burada kurduğu okul bazı devlet yöneticilerini de etkileyecek kadar başarılı olmuştu. Porphyry'nin verdiği bilgiye göre İmparator Gallienus (ö. 268) ve karısı da⁸ kendisinde hayran idiler. Gallienus, Plotinus'a daha önce Platon'un kurmayı tasarladığı fakat başarılı olamadığı bir şehri, Platonopolis adıyla onun için kurmayı vaat etmiştir. Bunun için tahsis edilen yer Campania'da bulunan, harabe halde bir şehir idi. Fakat bu tasarı saray entrikaları yüzünden hayata geçmemiştir.

İlkka Syvânne her ne kadar Gallienus, Plotinus'a böyle bir söz vermiş olsa da bunun bir şaka olabileceği ve gerçekte imparator ile filozofun karakterleri arasında ciddi bir karşıtlık bulunduğunu belirtir. Örneğin Plotinus'un et yemeyen ve yıkanmaya sıcak bakmayan yaşam biçimi imparatora hiç uymamaktadır. İmparator et yemeyi ve kış günlerinde bile günde üç dört kez yıkanmayı seven biriydi. O, Gallienus'un saraydaki bu konudaki muhalefeti bahane etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Bu durumda Gallienus'un Plotinus'a ilgisini açıklayacak sebeplerden biri olarak Hristiyan karşıtı politikalar olabileceği ileri sürülmüştür (Syvânne, 2019: 212).

⁷ Vesiç bugün Kazakistan sınırları içinde bulunan Otrar kenti yakınlarında bulunan bir köy idi.

⁸ Gallienus'un karısının adı Cornelia Salonina idi. 268 yılında Milano'da ölmüştür.

Platon'un 'Yasalar'⁹ adlı eserine göre yönetilmesi düşünülen bu şehrin ön plana çıkacak en önemli özelliğinin esasında filozof olan yöneticileri de bağlayacak olan hukukun üstünlüğü ilkesi olduğu ileri sürülebilir. Porphyry'nin metninde ilgili bölüm şu şekildedir:

"İmparator Gallienus ve karısı Salonina, arkadaşlarını güzel amaçlara dönüştürmek isteyen Plotinus'a çok saygı gösterir ve hürmet ederdi. Efsaneye göre bir zamanlar Campania'da bulunan ve şimdilerde harabe olan 'filozoflar şehri' [örneğinde olduğu gibi]: Plotinus, Platonopolis diye adlandırılacak ve içinde yaşayan insanların Platon kanunlarına göre yaşadığı bu şehrin, etrafı ihata edilmiş şekilde yeniden inşa edilmesini ve yeni bir devlet yapısı oluşturulmasını imparatorudan talep etti. Plotinus ve arkadaşları orada yaşayacaklardı. [Plotinus'un] bu isteği mahkemenin karşı çıkışı, körüklenen kıskançlıklar, kin ve nefret duyguları ve seviyesiz bazı tavırlar sebebiyle suya düştü." (Porfiryus, 2017: 125-126)

İmparator tarafından bu proje için Campania'nın seçilmiş olması bir tesadüf değildir diye düşünüyoruz. Campania, güney İtalya'da bir bölgenin adıdır. Bizim için önemli olan husus Campania'da yerleşik bir hukuk geleneğinin olması ve şehrin antik çağda bir yargıçlar heyeti tarafından yönetilmesidir. Bölge Roma'nın hâkimiyetine geçtikten sonra da bir süre Roma yönetimi tarafından atanan yargıçlar tarafından yönetilmiştir (Ashby, 1910: V/294).

Prophyry'nin verdiği bilgiye göre Plotinus hastalandığında çevresindeki kalabalık ondan uzaklaşmaya başlayınca dinlenmek amacıyla Campania bölgesinde bulunan Puteoli¹⁰ şehrine geldi. Öyle anlaşıyor ki Plotinus buraya daha öncede inziva amaçlı gelmekteydi. Onun bu şehre ilgisini açıklayacak bazı gerekçeler bulabiliriz: Burası bir Yunan kolonisi olarak kurulmuştu. Kendisi de bir Yunanlı olan Plotinus için bu şehrin ona Roma'dan kısmen daha rahat bir ortam sunduğu söylenebilir. Her ne kadar İmparator tarafından himaye edilmiş olsa da bu durumun her zaman bir risk barındırdığı muhakkaktır. Puteoli dönemin uluslararası ticaret merkezlerinden

⁹ 'Yasalar' Platon'un 'Devlet'ten sonra yazdığı bir eser olup burada o, 'Devlet'teki bazı düşüncelerinden vazgeçmiş ve daha mutedil ve yasaların üstünlüğünü savunan bir model önermiştir. 'Devlet'te özel mülkiyete izin vermezken 'Yasalar'da özel mülkiyet için bir alan açmış ve devletin devamı için eğitim öneminin vurgulamıştır. Diğer eserlerinin aksine Sokrates'e yer vermediği bu eserinde onun önemli ifadelerinden biri her şeyin ölçüsü olarak Tanrı'yı önermesidir. Burada Tanrısal olana karar verme kabiliyetinin filozofun bir özelliği olduğu ve yöneticinin de filozof kral olması gerektiği düşüncesini de vurgulamamız gerekir.

¹⁰ Günümüzde Pozzuoli

biriydi. Özellikle İskenderiye'den gelen gemiler buraya tahıl taşımaktaydılar. Dolayısıyla ekonomik anlamda gelişmiş bir ticaret şehriydi. Plotinus da eğitim hayatının önemli bir kısmını İskenderiye'de geçirmiş idi. Puteoli daha önce Cicero'nun (ö. MÖ 43) da ikamet için tercih ettiği şehirlerden biriydi. İmparator Sulla gibi (ö. 78) bazı yöneticilerin de burayı bir dinlenme yeri olarak kullanmaları şehrin ve bölgenin güvenlik sorunları az bir bölge olduğu çıkarımını yapmamıza olanak sağlıyor. Burası İncil'de belirtildiğine göre Pavlus'un da (ö. 67) Roma'ya giderken bir süre kaldığı şehirdir.¹¹ Bununla beraber şunu da belirtmek gerekir ki Puteoli, Hristiyan din adamı Saint Proculus'un (ö. 305) Roma yönetiminin Hristiyanlık karşıtı politikaları neticesinde öldürüldüğü yerdir. Onun Plotinus'tan uzun sayılamayacak kadar kısa bir süre sonra burada öldürülmüş olması yönetimin bu dine bakış açısını ve yönetimin politikaları çerçevesinde Campania'ya göstermiş olduğu ilgiye ışık tutması bakımından önemlidir.¹² Plotinus Roma'da antik felsefeye karşı tavır alan bazı Hristiyanlarla mücadele etmiş ve onlara bir reddiye yazmıştır. Onun bu reddiyesinin 'Gnostiklere Reddiye' başlığını taşıması onun Hristiyanlığın (özellikle Suriye kökenli) gnostik yorumunu Hristiyanlık sandığı yönündeki Bergson'un değerlendirmelerine hak vermemizi gerektiriyor (Bergson, 2020: 15).

Plotinus'un düşünce sisteminde tefekkürün en yüksek ve yetkin eylem türü olduğu nazarı dikkate alındığında nihai mutluluğa ulaşma noktasında bunun bizi bir din ve ahlak anlayışına çıkaracağı tahmin edilebilir. O, genel anlamda halkın inanç sistemlerindeki Tanrı ya da Tanrılarla çok kuvvetli bir bağ kurmuş değildir. Inge'nin iddia ettiği üzere dindar biri olmak için hiçbir zaman da bunlara ihtiyaç duymamıştır (Inge, 1917: 358). Bununla beraber o halkın ortak bir kanaat neticesinde tapındığı herhangi bir Tanrı anlayışını reddetmiş değildir. Onun her şeyin Bir'in kendi kendini düşünmesiyle ortaya çıktığını ileri sürdüğü düşünce sistemine var olan her şeyde tanrısal bir öz bulmak mümkündür. Bu bize onun hiçbir inancı kesin bir ifadeyle reddetmeyeceği, bir noktaya kadar halk için bununla bir mutluluğa ulaşabileceği fakat gerçek ve yetkin anlamda mutluluğun sadece düşünsel bir zeminde elde edileceğine dair bir düşünce geliştirdiği yorumunu

¹¹ "Ertesi gün güneyden esmeye başlayan rüzgârın yardımıyla iki günde Puteoli'ye vardık.

¹⁴ Orada bulduğumuz kardeşler, bizi yanlarında bir hafta kalmaya çağırdılar. Sonunda Roma'ya vardık." (Elçilerin İşleri 28: 13-15)

¹² Zira Plotinus'un felsefesi bazı araştırmacılar tarafından Hristiyanlığa karşı kullanılan bir Roma projesi olarak da yorumlanmıştır.

yapmamıza olanak sağlamaktadır. Buradan hareketle onun tasarladığı ideal şehir ortamında halkın inançlarının sorgulanmadığı ve her inanç ve Tanrı tasavvuruna imkân tanıdığı çıkarımında bulunabiliriz. Nitekim onun şu ifadeleri kendine has üslubu ile bunu açıklamaktadır:

“Bir kişi hiyerarşiye saygı duyarak tanrısallığın kaba görünüşünü reddetmeli, sadece doğamızın izin verdiği kadar yukarı gereğince yükselmeli ve Tanrı’nın yanında başka insanlar için de yer olduğuna inanmalıdır.” (Plotinus, 2018: 221).

2. Bir Erdemliler Şehri Tasavvuru Olarak ‘el-Medînetü’l-Fâdıla’

‘el-Medînetü’l-Fâdıla,¹³ el-Fârâbî’nin kaleme aldığı son eser olarak bilinir. Onun düşünce sisteminin bir özeti olarak yorumlanan kitapta el-Fârâbî ‘varlıkların ilki’ olarak nitelediği Tanrı’nın varlığından başlayarak bir metafizik sistem kurar ve buradan insana ve toplum yaşamına gelerek erdemli ve erdemsiz şehrin özelliklerinden bahseder.

el-Fârâbî’nin erdemli şehir tasavvurunda onun öncelikle Platon’dan etkilendiği açıktır. O, Platon’un yönetici olarak ele aldığı filozof kral yerine içinde yetiştiği kültürün kavramlarını ön plana çıkararak peygamber kraldan söz etmiştir ki esasında bu ikisi arasında onun düşünce sisteminde netice itibarıyla bir fark yoktur. Şöyle ki her ikisinde de kişinin Faal Akıl’la ittisali söz konusu olup bu ittisal mütehayyile kuvvesi ile olursa peygamber; münfail akılla olursa filozof ortaya çıkmaktadır.

Platon, devletin işleyişini ruhun güçlerine benzeterek açıklarken el-Fârâbî genelde varlık hiyerarşisindeki sistem özelde ise insan vücudundaki sistem ile erdemli şehir arasında bir benzerlik görmektedir. Erdemli şehri yöneten kişinin tıpkı evreni en yetkin varlığın idare ettiği gibi en yetkin kişi olması gerekir. Bu kişi akıllı doğru bilgiye ulaşma hususunda en ileri kişidir. Burada Platon’un ünlü benzetmesine bir atıf bulunabilir. Platon da beden, akıl gücü tarafından idare edilmesi gibi şehrin de ruhun akıl gücünü karşılayacak bir yönetici tarafından idare edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

el-Fârâbî’nin düşünce sisteminde bütün varlık Tanrı’dan sudur eder. Bu sudur zorunlu olup bunun gerekçelerinden biri Tanrı’nın adil olmasıdır. Tanrı adil olduğundan ötürü ondan sudur eden varlıklar hiyerarşisinde bir adalet bulunmaktadır. Bu adalet Tanrı’nın adil olmasından kaynaklanan bir adalettir. Diğer bir ifadeyle Tanrı kendinde sudur eden varlığı adaletle idare etmektedir.

¹³ Kitabın tam adı ‘Kitābu’l-Mebādi-i Ārāi Ehli’l-Medîneti’l-Fâdıla’dır.

Erdemli şehrin devamını adaletin sağlanmasında gören el-Fârâbî yöneticinin vasıflarından biri olarak onun adaleti seven ve onu uygulamakta tereddüt göstermeyen bir karakterde olmasını gerekli görmüştür. Onun ifadeleri şu şekildedir:

“Erdemli şehrin yöneticisinde bulunması gereken hasletlerden biri de tabiatı gereği adaleti ve adil insanları sevmek olmalıdır. Keza adaletsizlik ve zulümden ve bunları yapanlardan da nefret etmelidir. Herkese hak ettiğini vermeli ve buna teşvik etmeli, adaletsizliğe uğrayanlara acımalı ve iyi, güzel ve adaletli olanın yanında olmalıdır.” (Fârâbî, 2018: 202)

Burada kast edilen öncelikle sosyal ve hukuki açıdan adalet olup bunun temini için kanunlara yapılan atıf dikkat çekmektedir. O ya adalet için kanunlar yapan bir yönetici ya da adaletin sağlandığı önceki kanunları uygulayan bir yönetici olması gerektiğini ileri sürmüştür. Nitekim onun bu tür yöneticileri karşılamak için kullandığı kavram ‘rüesâü’s-sünen’dir. *Sünen*, gidilen yol, düzen ya da yasa gibi anlamlara gelen *sünnet* kelimesinin çoğuludur. Platon’un, eserinde değişmeyen yasaların mümkün olup olmadığını tartışması göz önünde bulundurulursa el-Fârâbî’nin düşünceleri arasında bir paralellik bulunabilir. Zira Platon böyle yasaları mümkün görüp bunların en yetkin yasalar olduğuna işaret etmektedir. Değişen zamanın şartları ve doğal afetler Platon’a göre yasalarda yeni düzenlemeler yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bununla beraber o bilgi felsefesinde olduğu gibi ahlak ve siyasette de göreceliğe karşı çıkarak her zaman ve şartta geçerli yasaların yapılabileceğini ileri sürer (Platon, 2001: 22).

el-Fârâbî ilk başkanı (ve onun olmadığı durumlarda onun görevini üstlenen diğer yöneticileri) gerekli gördüğü yerde daha önce tespit etmiş olduğu kanunları değiştirmekle de sorumlu kılar (Aydınlı, 1987: 297). Bu kanunlar her ne kadar öncelikle mutlu olmak için bunlara kanuni bir zorunluluktan değil fakat entelektüel bir seviyenin gereği olarak uyan azınlıktaki filozoflar için çıkarılmamış da olsalar diğer geniş halk kitleleri mutlu olabilmek için bunlara ihtiyaç duymaktadırlar (Najjar, 1975: 305)

Adalet kavramının ahlaki boyutu kişisel ve toplumsal açıdan en önemli erdem olarak el-Fârâbî’nin metinlerinde öne çıkmaktadır. Nitekim onun tasarladığı ideal şehir modelinde erdem vurgusu açıkça görülmektedir. O, şehri isimlendirirken de fazıl/erdemli kelimesini seçmiştir. Adalet, diğer temel erdemlerden sonra ortaya çıkan en yüce erdem olması itibarıyla toplumda düzenin hem bir göstergesi hem de gerekçesi durumundadır.

Siyaset el-Fârâbî için toplumların nasıl yönetilmesi gerektiğini konu edinen bir ilim olması itibarıyla temel amacı toplumların mutluluğudur.

İnsan, ihtiyaçlarını karşılamak zorunluluğundan dolayı tek başına mutlu bir yaşam sürdürememektedir. Amaç mutluluk olarak tespit edilince toplum vazgeçilmez olacak ve dolayısıyla siyaset insanın bigâne kalamayacağı bir alan olarak temayüz edecektir. el-Fârâbî'ye göre toplumlar için bu mutluluk erdemle mümkündür. Onun 'Taḥşilü's-Sa'âde' adlı eserinde erdemler tasnifinde nazarî, fikrî, ahlakî ve amelî erdemler (Fârâbî, 1974: 3) mutluluğu mümkün kılacak ve siyasetin topluma kazandıracığı erdemler olarak onun ahlak felsefesinin ahlakî zemini olacaktır. Bu durumda onun ideal devlet modelinde kralın toplum üzerinde erdemler anlamında bir belirleyici rolü bulunmaktadır.

Her insan mutluluğu aynı bilinç düzeyinde yaşayamaz. Zira her insanın düşünsel kabiliyetleri birbirinden farklıdır. el-Fârâbî'ye göre en yüksek mutluluk/es-saadetü'l-kusva felsefenin de amacı olan, insanın Tanrı'ya benzeresi ile mümkün olacaktır. Her insanın bu yetkinlik seviyesine ulaşması mümkün değildir. Filozofa göre aklî kabiliyet farklarından dolayı insanlar seçkinler ve avam olmak üzere ayrılır (Farabi, 2018: 41). Avam için en yüksek mutluluk onların kendi seviyelerinde bunu anlayacakları bir dil ile ifade edilmesi ve onların bir rehber tarafından eğitilmeleri ile mümkün olacaktır. Bu sonuç bizi el-Fârâbî düşüncesinde toplum için dinin konumunu belirleyeceğimiz bir zemine götürmektedir. Onun ideal devletinde ilk başkan olan yönetici peygamber olmasından dolayı halk için din dilini kullanarak emir ve yasak anlamında birtakım kurallar tespit etme yetkisine de sahiptir. el-Fârâbî bu kuralları *mille* kelimesiyle ifade etmektedir. O, ilk başkan olarak nitelediği yöneticinin bu konumunu şöyle açıklamaktadır:

“Erdemli ilk başkanın yöneticilik durumu kendisine Allah'tan gelen bir vahiy ilgilidir. O, erdemli dinde geçerli olan eylem ve görüşleri ancak vahiyle belirler. Bu da şu iki durumdan ya biriyle ya da ikisiyle beraber olur: bu görüş ve eylemler ilk başkana ya belirlenmiş vahiyle gelir ya da vahiyden ya da yüce varlıktan elde ettikleri bir kabiliyetle ilk başkan bunları kendisi belirler. Bu durum erdemli eylem ve görüşlerin belirlenmesini sağlayan şartlar açıklık kazanıncaya kadar devam eder.” (Ebü Naşr el-Fârâbî, 1991: 44, Toktaş, 2002: 259)

el-Fârâbî yetkin olmayan toplulukları sayarken nüfus yoğunluğunun az olduğu toplulukla dikkat çeker. Bunların en küçüğü evdir. Daha sonra mahalle ve köy gelmektedir. Ona göre en yüksek iyiye ancak şehirde ulaşılabilir (Fârâbî, 2018: 186).

el-Fârâbî'nin tasavvur ettiği devlette gerek bilgi ve idrak anlamında gerekse mutluluk anlamında eşit seviyede bulunmayan (bulunması da

mümkün olmayan) bireylerin ortak noktalarından biri hepsinin, idaresi altında bulundukları ilk başkan olmaktadır. Bunların hepsinin idrak seviyelerini büyük bir yetkinlikle taktir edebilmiş olan yönetici, kullandığı dili bunların hepsine hitap edebilecek şekilde ayarlayabilmek kabiliyetinde olmalıdır. Bu onun Platon orijinli toplumun insan bedenine teşbih edildiği benzetmeye uygun olarak ilk başkanı bedenin yönetici organına benzetmesiyle anlaşılabilir bir durumdur (Kopecká, 2015: 5). Zira bu organ farklı özelliklere sahip diğer organları bir düzen ve sistem içinde bir arada ve uyumlu bir şekilde aynı amaçta birleştirebilmektedir.

Biz el-Fârâbî'nin, tasarladığı bu şehrin hayata geçmesi için dönemindeki herhangi bir hükümdardan talebi olup olmadığını bilmiyoruz. Bununla beraber şunu söyleyebiliriz: Onun içinde büyüdüğü kültürün örnek bir insan olarak öne çıkardığı Hz. Muhammet aynı zamanda bir yönetici olması itibarıyla bu anlamda da onun yönettiği şehir ideal şehir özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla onun önünde peygamber/filozof bir kral/yönetici tarafından idare edilmiş bir şehir örneği bulunmaktadır. Bir başka gerekçe olarak Türk devlet geleneğindeki merkezîyetçi siyaset anlayışının böyle bir talebe imkân tanımaması ileri sürülebilir. Şehirler güçlü bir merkezi idareye bağlı olarak idare edilmekte olup kendilerine özgü bir hukuk sistemi bu gelecekte uygun görülmemiştir.

3. Mukayese ve Sonuç

el-Fârâbî'nin metnini muhayyel bir şehir özelinde platonopolis olarak şekillenmiş olan yeni platoncu karakterdeki siyaset felsefesinin İslam düşünce tarihindeki bir yansıması ve yorumu olarak değerlendiren araştırmacılar bulunmaktadır (O'meara, 2003: 185). Her iki düşüncenin de arka planda temel metin olarak öncelikle Platon'un siyasetle ilgili yazıları olduğu muhakkaktır.

Platonopolis de el-Medîne de toplumun öncelendiği bir mutluluk gâyesine hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. Plotinus, en yetkin anlamda mutluluğu düşünsel/aklî bir yetkinlikte mümkün görerek halkın bu mutluluğa aklî yetenekleri ölçüsünde ulaşacağını mümkün görmektedir. Platon'a atıfla halkın bu yönde eğitilmesi gerektiği için toplum ve bir eğitim sistemi zorunlu görülmektedir. el-Fârâbî de insanın toplum içinde yaşaması gerektiği düşüncesinden hareketle mutluluğa düşünsel anlamda yetkinliğe ulaşmamış halkın çoğunun bir rehber gereksinim duyacağı ve dolayısıyla bir eğitim sürecine işaret etmektedir.

Gerek Plotinus gerekse el-Fârâbî düşündükleri ideal şehir/devlet modelinde adaleti merkeze alarak bunun tesisi için kanunlara büyük bir görev

yüklemişlerdir. Plotinus sistemin işleyişini ‘Yasalar’ üzerinden kurarken el-Fārābī kendi sistemine kültürel öğeler eklemiş ve içinde büyüdüğü kültüre ait bir din dilini metnine dahil etmiştir.

Her iki devlet tasarımı toplumal düzenin temini ve devamı yasaların tavizsiz uygulanmasına bağlanmış ve bunun neticesinde ortaya çıkan ahenk varlık hiyerarşisindeki düzene benzetilerek açıklanmaya çalışılmıştır. ‘Platonopolis’te filozof kral halkın göremediği hakikatlere vakıf ve onu diğerlerinden ayıran hususlardan biri bu iken ‘el-Medīnetü’l-Fāḍıla’da ilahi ilham ve vahye mazhar olup halk için dinin bazı emir ve yasaklarını tespit etme konumundadır.

Plotinus’un Platonopolis’i Platon’un düşünceleri zemininde tasarlandığı için buradaki filozof kralın doğuştan bazı kabiliyetlere sahip olması gerektiğinin düşünüldüğü ileri sürülebilir. Eğitim burada önemli bir rol oynamakla beraber kişisel yetenekler de önemlidir. Bu yetenekler hakikatin kavranması noktasında halkın çoğu tarafından idrak edilemeyen epistemolojik hakikatleri tespit etmeyi içerir. el-Fārābī ideal devlette başkanın doğuştan güçlü bir hafıza ve kavrama gibi yeteneklerinin yanı sıra yöneticilik tecrübesi olan bir aile ortamında yetişmiş olması gerektiğini de ileri sürmektedir.

Her iki şehir/devlet tasarımı halk düşünsel yetkinlik açısından ikiye ayrılmakta ve tam anlamıyla bir yetkinlikten yoksun kimseler için dinin ve din dilinin önemi vurgulanmıştır. Burada Plotinus nihai amacı karşıladığı sürece her dine karşı hoşgörülü bir tutum sergilerken el-Fārābī ilk başkanın din konusunda bir dereceye kadar belirleyici konumuna dikkat çekmektedir.

İdeal şehir tasarımlarında nüfus yoğunluğuna dikkat çekilmiş olması ilginçtir. Plotinus’un kendisine örnek almış olduğu Platon şehir nüfusu için rakam vererek bu tespiti yaparken el-Fārābī yetkinlik açısından toplumları küçükten büyüğe sıralar ve en küçük topluluk olan ev halkını yetkinlikte en aşağıda kabul eder.

Plotinus tasarladığı şehri hayata geçirmek için İmparator nezdinde bir teşebbüste bulunmuş iken el-Fārābī’nin böyle bir teşebbüsünün olup olmadığını bilmiyoruz. Bununla beraber İslam peygamberinin Medine dönemi yaşamının onun tasarladığı şehir için bir örnek teşkil etmiş olmasının mümkün olduğunu düşünüyoruz.

Kaynaklar

- Aristotle. (1944). *Politics*. (Trans. H. Rackham). Cambridge: The Loeb Classical Library.
- Ashby, T. (1910). “Capua” maddesi. *The Encyclopedia Britannica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aydınlı, Y. (1987). Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde “İlk Başkan (er-Reîs el-Evvel) Kavramı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2, 291-302.
- Bergson, H. (2020). *Plotinos*. (Çev. Adnan Akan). Ankara: Fol Kitap.
- Ebû Naşr el-Fârâbî. (1991). Beyrût: Dâru'l-Meşriḳ.
- Fârâbî. (2018). *el-Medînetü'l-Fâzıla*. (Çev. Yaşar Aydın). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Farabi. (2018). *es-Siyasetü'l-Medeniyye*. (Çev. Mehmet Aydın, Abdulkadir Şener, M. Rami Ayas). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fârâbî. (1974). *Fârâbî'nin Üç Eseri: Mutluluğu Kazanma (Tahsilü's Saade), Platon Felsefesi ve Aristo Felsefesi*. (Çev. Hüseyin Atay). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Flew, A. (1968). “Plato”, *Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri* içinde. (Der. Maurice Cranston). İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti.
- Kopecká, P. (2015). The Perfect City by al-Fârâbî and Ibn Bâjja. *Paideia: Philosophical E-Journal of Charles University*. 2-3/VIII, 1-10.
- Laertius, D. (MCMLIX). *Lives of Eminent Philosophers*. (Trans. R. D. Hicks). London: William Heinemann Ltd.
- Najjar, F. M. (1975). Fârâbî'nin Siyâsi Felsefesi ve Şiilik. (Çev. Mehmet Dağ). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XX, 293-306.
- O'meara, D. J. (2003). *Platonopolis, Platonic Politic Philosophy in Late Antiquity*. Oxford: Clarendon Press.
- Philostratus, Eunapius. (1921). *Philostratus: Lives of the Sophists. Eunapius: Lives of the Philosophers*. (Trans. Wilmer C. Wright). Harward University Press.
- Platon. (2001). *Minos*. (Çev. Hamdi Varoğlu). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon. (2012). *Yasalar*. (Çev.: Candan Şentuna, Saffet Babür). İstanbul: Kambalacı Yayıncılık.
- Plotinus. (2018). *The Enneads*. (Ed. Lloyd P. Gerson, Trans. George Boys-Stones, John M. Dillon, Lloyd P. Gerson, R. A. H. King, Andrew Smith, James Wilberding). Cambridge: Cambridge University Press.
- Porfiryus. (2017). Plotinus'un Hayatı ve Çalışmalarının Düzenlenmesi Hakkında. (Çev. Mehmet Murat Karakaya). *Eskiye*. 35 (Güz), 113-150.

- Porphry's Life of Plotinus. *The Enneads* içinde. (Trans. Stephen Mac-Kenna). London: Faber and Faber Limited.
- Saruhan, M. S. (2023). "Fizikten Metafiziğe Şehirlerin Ruhu ve Aklı", *Şehir ve Kimlik* içinde. (Ed. Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Syv  ne, I. (2019). *The Reign of Emperor Gallienus The Apogee of Roman Cavalry*. South Yorkshire: Pen & Sword Military.
- William P. I. (1917). *The Philosophy of Plotinus*. Longmans, Green and Co.
- Toktaş, F. (2002). F  r  b  n  n Kit  bu'l-Mille Adlı Eserinin Takdim ve   evirisi. *Diyanet İlm   Araştırmalar*.12, 247-273.

  z: Felsefelerinin amacı bireysel ve toplumsal anlamda mutluluğa ulaşmak olan bazı filozoflar bu amaca hizmet edeceklerini düşündükleri şehir ve devlet modelleri tasarlamışlardır. Bu düşüncenin zemininde insanın bir toplum içinde yaşamak zorunda olduğu düşüncesi bulunur. Ahlak ve siyaset felsefeleri de bu düşünceden hareket ederek üretilmiştir. Filozofların tasarladıkları şehir ve devlet modelleri kendi düşünceleri çerçevesinde ideal felsefi ortamın yaşanacağı toplumu da   ne çıkarmaktadır. Üretilen bu düşüncelerden bazıları   topya olarak değerlendirilmiş ve hayata geçirilme imk  n   açısından eleştiriye tabi tutulmuştur. Biz bu çalışmamızda böyle bir şehir/devlet tasarısı üzerinde durmuş iki filozofun düşüncelerini karşılaştıracadış. Bunlardan birincisi Plotinus'tur. Plotinus 3. yüzyılda çoğunlukla Mısır ve Roma'da yaşamış ve Roma'daki yaşamı sürecinde Platon'un düşünceleri ekseninde bir şehir modelini İmparatora sunarak bunun hayata geçirilmesi için söz almış idi. Platonopolis adı verilen bu şehir çeşitli sebeplerden dolayı kurulamamıştır. Diğeri ise 9 ve 10. yüzyıllarda Ortadoğu'da yaşamış olan el-Farabi'dir. O da 'el-Medinet  l-F  zıla' adını verdiği bir erdemli şehir tasavvur etmiştir. el-Farabi devletin yönetim sistemini varlık hiyerarşisinin Tanrı tarafından yönetilmesine benzeterek insan ve toplum düşüncesini ele almış ve ideal düşünsel ortamın nasıl ortaya çıkacağını göstermeye çalışmıştır. Biz bu araştırmada her iki filozofun düşüncelerinin kaynaklarını ve benzer ve farklı noktalarını göstermeye   alışacağadış.

Anahtar Kelimeler: Yeni Platonculuk, İşlam Felsefesi, Siyaset Felsefesi, Plotinus, el-Farabi, Platonopolis, el-Medinet  l-F  zıla.

